

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE
ERMENİ SORUNU

Editör

Hasan Celâl Güzel

YENİ TÜRKİYE YAYINLARI

Yeni Türkiye Yayınları

Tarih Serisi: 1

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

ERMENİ SORUNU

Genişletilmiş Üçüncü Baskı

Teknik Koordinatör

Murat OCAK

Kapak

Adnan ŞENEL

İç Tasarım

Gökçen Teknik

Baskı ve Cilt

Semih Ofset

Baskı Yılı

1. Baskı 2000

2. Baskı 2001

3. Baskı 2006

YENİ TÜRKİYE

MEDYA HİZMETLERİ

Abdullah Cevdet Sokak 33/7 Çankaya-Ankara

Tel: (0312) 442 62 42 - Faks: (0312) 442 62 52

e-mail: ytder@tr.net

www.yeniturkiye.com

**AMİRAL BRISTOL RAPORU VE
A.B.D.'DE TÜRK ALEYHTARI
ERMENİ PROPAGANDASININ TARİHÇESİ ****

*Ercüment KURAN**

**A.B.D.'NİN İSTANBUL'DAKİ YÜKSEK KOMİSERİ
AMİRAL BRISTOL'UN TÜRK MİLLÎ MÜCADELE
HAREKETİ KARŞISINDA TUTUMU (1919 - 1923)**

A.B.D.'nin Almanya'ya karşı 2 Nisan 1917'de harbe girmesi üzerine Almanya'nın müttefiki Osmanlı İmparatorluğu 20 Nisan 1917'de bu devletle siyasî münasebetini kesmişti. Bana rağmen, A.B.D. Osmanlı Devleti'ne karşı harp ilân etmemiştir. Çünkü Osmanlı memleketlerinde faaliyette bulunan pek çok Amerikan misyoner okulu ve hayır müessesesi vardı. Özellikle 1915 sonbaharından beri Anadolu ve Suriye'de dağınık halde yaşayan Ermenilere yardım eden American Committee for Armenian and Syrian Relief teşkilâtının çalışmalarını sürdürmesi Amerikan halk efkârı için önem taşıyordu. Söz konusu teşkilât 1919'da Near East Relief Organisation adını alacaktı.

(*) Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

(**) Dış Politika dergisinde yayınlanmış olan "Millî Mücadele ve Amiral Bristol" (Mart 1983, s. 34-41) adlı makale ve Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu (Sivas 1986)'nda sunulan "A.B.D.'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandası" adlı bildiriiden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda yenilip 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladıktan sonra, Müttefik Devletler Osmanlı Hükümeti nezdine Yüksek Komiser tayin edince, A.B.D. de 1919 Kasımı'nda İstanbul'a bir komiser atadı. Amerika'nun Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi münasebetleri kesik olduğundan iki devlet arasında yazışmalar İsveç Elçiliği aracılığı ile yürütülüyordu. Ancak Amerikan Hükümeti çok geçmeden İstanbul'da Müttefik Devletler Yüksek Komiserleri ile aynı seviyede temsilci bulundurmamak zaruretini hissetti. Böylece, 28 Ocak 1919'dan beri Doğu Akdeniz'deki Amerikan Deniz Kuvvetleri Kumandanı sıfatı ile İstanbul'da vazife gören Amiral Mark L. Bristol 12 Ağustos 1919'da Yüksek Komiserliğe atandı.

Bu incelemede Amiral Bristol'un Anadolu'da gelişen Millî Mücadele'ye karşı davranışı Washington'daki Kongre Kütüphanesinde mahfuz basılmamış Harp Günlüğü (War Diary)'ne dayanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Amiral Bristol Yunanlıların 15 Mayıs 1919 günü işgal ettikleri İzmir ve bölgesinde yaptıkları mezalimi tahkik için kurulan komisyona 8 Ağustos 1919'da üye tayin edilmişti. İngiliz, Fransız ve İtalyan askerî temsilcileri ile birlikte yürütülen soruşturma sonucunda 1919 Ekiminde bir müşterek rapor hazırlandı. Bu raporda Yunan mezalimi tespit edilerek Yunan Ordusu yerine Müttefik Birliklerin getirilmesi tavsiye olunmuştur. Fakat Yunan Başbakanı Venizelos'un Paris'de giriştiği teşebbüsler sonunda İngiltere Başbakanı Lloyd George raporun yayınlanması ve uygulanmasını önledi.

Amiral Bristol İstanbul'da göreve başladıktan az sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı hakkında kesin bir hükme varmıştı. Ona göre, "Türkiye bir bütün halinde muhafaza edilmeli ve iyi hükümete, genel eğitime kavuşturulmalı, halk kendileri hakkında karar verecek kadar eğitildikten sonra Self-Determination'a gidilmeli" idi.¹

Bu görüş A.B.D. Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'unkinden epeyce farklı idi. Çünkü Wilson Amerika'da Ermenileri ve onlara taraftar misyonerlerin sürdürdükleri propaganda tesiri ile Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurulmasını destekliyordu. Hattâ Pa-

(1) Mark L. Bristol Papers, Library of Congress, *War Diary*, 17 Aug 1919.

ris'de toplanan Barış Konferansı'nda 1919 Mayıs'ında, Amerikan Kongresinin tasvibi şartı ile, Ermenistan mandasını kabul etmiş bulunuyordu. Başkan Wilson, durumu incelemek üzere, 1919 Haziran'ında King-Crane Komisyonunu göndermiş, Ağustos'da da Ermeni mandasının Amerikan hazinesine getireceği malî külfeti tespit için de Harbord heyetini Anadolu'ya yollamıştı. Harbord Heyeti yaptığı inceleme sonunda Anadolu'nun hiç bir yerinde Ermenilerin çoğunlukta olmadıklarını gözlemiş ve Ermeni mandası kabul edildiği takdirde A.B.D.'nin ilk 5 yılda 750 milyon dolar harcamak zorunda kalacağını hesaplamıştır.²

Amiral Bristol Amerika'nın Ermeni mandasını yüklenmesi fikrine açıkça karşı idi. 4 Mart 1920 günü kendisini ziyarete gelen A.B.D.'deki Ermeni Dernekleri temsilcisi Topakian; Ermenilerin dürüst olmayan liderler tarafından aldatıldıklarını ve Amerika'da Ermeniler ile ilgili olarak yayınlanan haberlerin gerçek dışı olduğunu söyledi. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulmasının çok askerî kuvvet ve fazla masraf gerektireceğini, bunu ise hiçbir Avrupa devletinin karşılayamayacağını sözlerine ekledi.³ Bristol İngilizlerin yardımı ile Kafkasya'da kurulmuş olan Ermeni Cumhuriyeti'nin eski Başbakanı Khatissian ve İstanbul'daki temsilci Tahtadjian ile 30 Haziran 1920'de yaptığı görüşmede de Ermenilerin Türkler ile anlaşmak maksadı ile gayrı resmî müzakerelere girişmeleri tavsiyesinde bulundu.⁴

Amiral Bristol'un bu aleyhte tutumu karşısında A.B.D.'deki Ermeni Dernekleri onun İstanbul Yüksek Komiserliğinden azledilmesi için 1920 Aralık ayında hükümet nezdinde teşebbüse geçtiler. Bu hususta zaman çok uygundu. Zira, Ermeni davasını benimsemiş olan ve Amerikan Senatosu'nun Ermenistan mandasını nihai olarak 1 Haziran 1920'de reddetmesine rağmen Milletler Cemiyeti Yüksek Konseyi'nin Ermenistan ile Türkiye arasında hududu tespit etmek teklifini kabul eden Başkan Wilson 2 Kasım 1920'de Cumhurbaşkanlığı seçimini kaybederek iktidardan düşmüştü.

(2) Harry N. Howard, *The King Crane Commission*, Beirut Khayats, 1963, s. 272-275.

(3) *War Diary*, 4 March 1920.

(4) *A.e.*, 30 June 1920.

Ermenilerin teşebbüsü sonuç vermedi ve Cumhuriyetçi yeni başkan Harding Amiral Bristol'un Ermeni siyasetini onayladı.⁵ Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde 1920 Nisan'ında Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti 1920 Eylülünde Ermenilere karşı askerî harekâta girişerek Kars'ı geri aldı ve Gümrü'yü işgal ettikten sonra 3 Aralık 1920'de Ermenistan ile Barış Antlaşması imzaladı. Böylece Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti kurmak projesi ortadan kalktı.

Amiral Bristol Ermeniler hakkında menfi kanaat edinmişti. 23 Aralık 1920'de Harp Günlüğü'ne şöyle yazmıştır: "Çok yazıktır ki, Birleşik Devletler'de halkımızın Ermeni halkının karakteri ve Ermeni memleketi diye bir şeyin bulunmadığına dair gerçek ve doğru bir fikri yoktur."⁶ Ona bu menfi hükmü verdiren son olay Kars'dan henüz dönmüş olan Amerikan Yardım Teşkilâtı'ndan Misyoner Mr. Fox'un 15 Aralık 1920 günü kendisine anlattıklarıdır. Türk Kuvvetleri Kars'a girdiği zaman Mr. Fox orada bulunuyormuş, daha sonra Gümrü'ye gitmiş. Ermenilerin Oltu'ya saldırması üzerine Türkler ilerlemişler, Oltu ve Sarıkamış'ı almışlar. Türklerin barış yapılması teklifini Ermeniler red edince Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki askerî birlikler Kars'a yönelmişler ve şehri işgal etmişler. Ermeniler kadınlarını ve çocuklarını korumayıp kaçmışlar, Amerikan misyonerlerinin yetimhaneleri ve hastahanelerinde saklanmışlar. Mr. Fox Türklerin işgal ettikleri yerlerde katliam yapmadıklarını, sadece daha önce suç işlemiş olan bazı Ermenileri öldürdüklerini söylemiş. Amerikalı Misyoner korkaklıklarından dolayı Ermenilerden öğrendiğini, onların yalancı ve hırsız olduklarını ifade etmiş, Ermeniler kendilerine destek olan Amerikan Yardım Teşkilâtı'nın Gümrü'de bulunan mallarını yağmalamaya kalkmışlar. Kâzım Paşa'nın müdahalesi sonunda yağma önlenmiş, Amerikan Yardım Teşkilâtı Ermenilerin öldürdüğü Türklerin yetimlerine de yardım etmeye karar vererek bir tren dolusu elbise ve malzemeyi Erzurum'a göndermiş.⁷

Amerikalı 7 Misyoner ile birlikte Kars'dan İstanbul'a gelen Mr. C. T. White'in 3 Mayıs 1921'de Amiral Bristol'a anlattıkları Mr. Fox'un

(5) Robert L. Daniel, "The Armenian Question and Armenian-Turkish Relations, 1914-1927", *The Mississippi Valley Historical Review*, Cilt C. XLVI (1959), s. 235.

(6) *War Diary*, 23 Dec 1920.

(7) *A.e.*, 15 Dec 1920. Bu belge Ek I'dedir.

şahitliğini teyid ediyordu. Bu misyoner de Türklerin Kars'ı ele geçirdikleri zaman katliam yapmadıklarını bildirdi. Türk subaylarını öldürmüş olan iki köy halkının katledildiğini ve bu köylerin tahrib edildiğini söyledi. Kars'ın işgalinden sonra ancak 30 kadar Ermeni'nin öldürüldüğünü açıkladı. Amerikan Yardım Teşkilâtı'ndan Mr. McCallum'un 80 bin Ermeni'nin Türkler tarafından katledildiğine dair A.B.D.'ye telgraf çektiği hakkında ne düşündüğünü Bristol'un sorması üzerine Mr. White cevap vermedi ve sıkıntısını belli etti.⁸

Amiral Bristol Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı Millî Mücadele hareketini yakından takip ediyordu. İstanbul'da vuku bulan olayları hemen günü gününe hükûmetine bildirdiği gibi Kuvvayı Millîye'nin de gelişmesini dikkatle gözliyordu. Anadolu'da eğitim, sağlık ve sosyal yardım faaliyetlerini sürdüren 500 kadar Amerikalı misyonerin emniyet içinde çalışmalarını sağlamak ve Amerikalı işadamlarına Anadolu'da yeni imkânlar yaratmak onun A.B.D. Yüksek Komiseri sıfatı ile yürütmesi gereken görevi idi.

Amiral Bristol Amerikan menfaatlerini korumak maksadı ile İstanbul Hükûmeti'nin yöneticileri ile gayri resmî temaslarda bulundu. Sivas Kongresi'nde alınan karar gereğince yapılan seçimler neticesinde toplanan Mebusan Meclisi'ne katılmak üzere İstanbul'a gelen Kuvvayı Milliyeci mebuslar ile de görüştü. 1919 sonları ve 1920 başlarında Kara Vasıf, Rauf ve Celalleddin Arif Beyler gibi şahsiyetler ile yapılan bu görüşmelerde Milliyetçi Türkler Başkan Wilson'un meşhur 12 nci Maddesi uyarınca Anadolu ve Trakya'nın Türklere bırakılmasını istediler, bazıları da Amerika'nın Osmanlı Devleti'ni mandası altına almasını teklif ettiler.

İngilizlerin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ederek Mebusan Meclisi'nin çalışmalarına son verdirmesinden sonra, Amiral Bristol Ankara'da teşekkül eden TBMM Hükûmeti ile münasebet kurma yollarını aradı. Bursa'da Amerikan Yardım Teşkilâtı misyonerlerinden Miss Annie T. Allen'in görevi icabı 1920 Temmuz ve Ağustosunda Ankara'ya gidiş ve gelişlerden faydalanarak Anadolu'nun durumu ve millî hükûmetin tutumu hakkında bilgi edindi. Ankara Hükûmeti hal-

(8) A.e., 3 May 1820. Bu belge Ek II'dedir.

kın desteğine sahipti ve Batı'da Yunanlılara, Güney'de Fransızlara karşı direnme gücü gösteriyordu. Amiral Bristol İstanbul Hükûmeti'nin 10 Ağustos 1920'de Sevres Andlaşması'nı takiben görüşünü şöyle açıklamıştı: "Türk Hükûmeti bir göstermelikten başka birşey değildir ve Türkiye üzerinde hiçbir kudreti yoktur."⁹ İki ay sonra ise Harp Günlüğü'ne şu cümleyi yazmıştır: "Türkiye'de milliyetçiler dışında iktidar bulunmamaktadır."¹⁰

Amiral Bristol Ankara Hükûmeti ile temas kurmak ve Amerikalı tüccarların Anadolu'da iş yapmasına imkân hazırlamak gayesi ile, 1920 Kasımı başında Pinkney Tuck, Jr.'u Samsun'a temsilci olarak gönderdi. Ancak, Samsun'daki Millî Hükûmet makamları bu Amerikan temsilcisini tanımadılar. TBMM Hükûmeti daha da ileri giderek Amerikalıların Anadolu'da seyahat yapmalarını kısıtladı. Buna rağmen Amiral Bristol Milliyetçilerin katı davranışlarını hoşgörü ile karşıladı ve anlaşmaya istekli tavrını değiştirmedii.

Bu iyi niyetli tutum az zamanda tesirini gösterdi. Nitekim, Amerikalıların Anadolu'da gezinmelerine izin verildiği gibi, TBMM Hükûmeti Hariciye Vekilinin "Çok Gizli Bir Muhtıra"sı Samsun limanında bulunan Amerikan destroyerinin Kumandanı aracılığı ile Amiral Bristol'e gönderildi. Bunda Kapitülasyonların kaldırılması, Misakı Millî hudutları tanınması şartları ile Türkiye ile A.B.D. arasında siyasi ve iktisadî münasebetlerin yeniden kurulması teklif ediliyordu.¹¹

Amiral Bristol Ankara Hükûmeti'nin teşebbüsüne hemen cevap vermedi. Merzifon'da Amerikan Koleji'nin bir Türk öğretmeninin Pontuscu Rum öğrenciler tarafından öldürülmesi üzerine bu kolej ve Amerikan Hastahanesi 1921 Martı'nda kapatıldı. Bristol söz konusu müesseselerin tekrar açılmasını sağlamak için işi ağırdan almayı uygun görmekte idi. Ayrıca, Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra, Sevres Andlaşması'nda Türkler lehine bazı düzeltmeler yapmak maksadı ile Şubat sonunda Londra'da toplanan konferansın sonunu beklemek gerektiğine inanıyordu.

(9) A.e., 15 Aug 1920.

(10) A.e., 24 Oct 1920.

(11) Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924* Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1965, s. 329 - 330.

Londra Konferansı müsbet netice vermeyip, 1921 Mart sonunda İkinci İnönü Muharebesi'nin Türk Ordusu'nun zaferi ile sonuçlanması Amiral Bristol'ü TBMM Hükûmeti ile temas aramaya sevketti. Az sonra, 1921 Haziranı'nda, Ankara'ya seyahat eden Amerikan Yardım Heyeti mensuplarından R. McDowell'e Hariciye Vekil Vekili Muhtar Bey Şubat'ta İstanbul'a gönderilen muhtıraya cevap beklediklerini söyledi. Bunun üzerine Amiral Bristol'ün 1921 Temmuzundan itibaren Ankara ile münasebetleri sıklaştı. Önce İstanbul'da Dr. Emin Bey ile başlayan gayri resmî görüşmeler, Ağustostan sonra Hilâli Ahmer Reisi ve TBMM Hükûmeti İstanbul temsilcisi Hamit Bey ile sürdürüldü. Amiral Bristol'ün Ankara'da devamlı kalmak üzere bir şahsî temsilci gönderme teklifine Millî Hükûmet mütekabiliyet esasına göre Washington'a bir temsilci yollamak şartını ileri sürdü. Bristol bunun şimdilik mümkün olamayacağını bildirince Yüksek Komiserlik Ticaret Müsteşarı Julian Gillespie'nin 1921 Aralık ayında Ankara'ya gitmesi kararlaştı. Gillespie Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ve başlıca devlet erkânı ile görüştü ve Şubatta İstanbul'a dönüşünde hazırladığı raporda Anadolu'da ticaret ve yatırım imkânlarının şimdilik sınırlı olduğunu fakat burasının ileride Amerikan sanayii için iyi bir pazar teşkil edeceğini belirtti.¹²

Yunan ileri hareketinin 1921 Eylülünde Sakarya'da durdurulmuş İngiltere'yi Ankara Hükûmeti'ne yeni tâvizler vermeye zorladı. Türkler ile Yunanlılar arasında anlaşma sağlamak üzere Paris'de toplanması kararlaştırılan konferansa katılacak Millî Hükûmet'in Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey İstanbul'dan geçerken Müttefik Devletlerin Yüksek Komiserlerini ziyaret etti ve bu arada Amiral Bristol ile de 18 Şubat 1922'de gayri resmî olarak görüştü. Bu görüşmede Yusuf Kemal Bey Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında Amerikan yardımuna ihtiyaç olduğundan bahsetti, Bristol de cevabında Türklerin önce memlekette nizamı kurmaları lüzumuna işaret etti.

Fransa'nın TBMM Hükûmeti ile 20 Ekim 1921'de Ankara Andlaşması'nı imzalamasından sonra, Adana ve civarını boşaltarak Anadolu'da ticarete başlaması Amiral Bristol'ü yeniden harekete geçirdi.

(12) Amerikan Gizli Belgeleri ile Türkiye'nin Kuruluş Yılları, Yay. Orhan Duru, İstanbul, 1978, s. 147-156.

Bristol iktisatta açık kapı (Open Door) prensibine inanıyordu. Dünyada ve bu arada Orta Doğu'da ticarî imkânlardan her devlet eşit şartlarda yararlanmalıydı. Amerikan iş adamları da Anadolu'da meşru rekabet esasları çerçevesinde ticarî faaliyette bulunmalı, yatırım yapabilmeliydiler. Bu durumda Türk Millî Hükûmeti ile münasebet kurmak gerekiyordu. Samsun'un Yunan harp gemileri tarafından 7 Haziran 1922'de bombardıman edilmesi Amiral Bristol'un işini geciktirdi. Samsun'da resmî makamlar şehirde bulunan Amerikalıların limandaki Amerikan destroyerine sığınmalarına veya şehirden uzaklaşmalarına izin vermemişlerdi. 17 Haziran 1922'de kendisini ziyarete gelen Hilâli Ahmer Reisi Hamit Bey'e Amiral Bristol durumu protesto etti, iki gün sonra da Konsolos Yardımcısı Robert W. Imbrie'yi Ankara'ya "A.B.D. Hükûmeti için haber almak gayesi ile Anadolu'da seyahat eden bir Amerikan Konsolosu" olarak gönderdi.

Imbrie Ankara'da Ekim'e kadar kaldı ve Millî Hükûmet erkânı ile samimî fakat önemsiz görüşmelerde bulundu. İstanbul'a dönüşünde Amiral Bristol'e ve A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'na verdiği raporlarda Anadolu'da Hıristiyanların baskı altında bulunmadığını bildirdi, ancak tütün dışında Amerikan ticaretinin kayda değer olmadığını açıkladı.¹³

Bu arada Anadolu'da çok ciddi olaylar cereyan etmişti. Türkler Yunan ordusuna karşı 26 Ağustos 1922'de Afyon cephesinde taarruza geçmişler ve 30 Ağustosta düşmanı yenerek 9 Eylül'de İzmir'i kurtarmışlardı. Gelişmeleri dikkatle takip eden Amiral Bristol A.B.D.'nin İzmir Konsolosuna Yunanlı kaçakların limandaki müttefik gemilerine bindirilmesine yardım etmesi talimatını verdiği gibi, 7 Eylül 1922'de Dahiliye Vekili Rauf (Orbay) Bey'e ulaştırılmak üzere Hamit Bey'e bir yazılı muhtıra vermişti. Bunda "Yeni bir rejimin kurulduğunu ve en yüksek medeniyet ve insanlık prensiplerine başarı ile uyduğunu dünyaya göstermek bakımından Türkiye'nin en büyük fırsata sahip olduğuna inanıyorum" denildikten sonra, Türk Ordu Kumandanlığı idaresi altına giren bölgede halkın emniyetinin sağlanmasının gerektiği hatırlatılıyordu.¹⁴ Bu hatırlatmaya lüzum yoktu, çünkü A.B.D.'nin İzmir

(13) Evans, s. 338.

(14) *War Diary*, 7 Sept 1922.

Konsolosu Horton 9 Eylül'de Türk Ordusu'nun şehre düzenli bir tarzda girdiğini bildirmişti.¹⁵

Millî Mücadelenin zaferle sona ermesinden sonra, 1922 Kasımında Lausanne'da toplanan Barış Konferansı'nun birinci safhasında "Müşahit" olarak bulunan Amerikan heyetine Amiral Bristol de katıldı. Onun Türkiye Cumhuriyeti ile A.B.D. arasındaki münasebetlerin resmen kurulduğu 1927 yılına kadar Türkiye'de kalması mukadderdi. Ancak Joseph C. Grew'un A.B.D.'nin Türkiye Büyükelçiliğine tayini üzerine 1927 Mayıs'ında İstanbul'dan ayrıldı.

Amiral Bristol Türk-Amerikan münasebetlerinin en buhranlı devrinde ülkesini liyakat ile temsil etmiş, sağduyu ve anlayış göstererek Türklerin saygısını kazanmıştır. Türk Millî Mücadelesine yakınlık duyduğu gibi, iki ülke arasında iktisadî münasebetleri geliştirmeye çalışmış ise de bunda yeteri kadar başarılı olamamıştır. Diğer taraftan, Amiral Bristol'ün Türkiye'deki Amerikan eğitim ve hayır müesseselerini korumada hizmeti büyük olmuştur. Bu itibarla, Halide Edip (Adıvar) ile birlikte İstanbul'da kurduğu hastahaneye onun adının 1948'de verilmesi haklı bir kadirbilirliktir. Onun hakkında en doğru sözü Ahmet Emin Yalman söylemiştir: "Parlak ve kahraman Amerikan denizcisinin müstesna örneği olan Amiral Bristol derin adalet duygusuna ve sorumluluk yüklenmekte olağan üstü bir cesarete sahipti."¹⁶

A.B.D.'DE TÜRK ALEYHTARI ERMENİ PROPAGANDASININ TARİHÇESİ

9 Kasım 1800 günü Komodor William Bainbridge kumandasında George Washington adını taşıyan Amerikan donanmasına ait bir harp gemisi İstanbul'a geliyordu. Geminin limana girişini Topkapı Sarayı'ndan seyreden devrin padişahı, ayyıldızlı Osmanlı bayrağındaki gibi, yıldızlı bir bayrağın Amerikan gemisinin direğinde dalgalandığını görünce, bu benzerliğin iki devlet arasında gelecekte dostça münase-

(15) Duru, s. 187.

(16) Ahmet Emin Yalman, *Turkey in My Time*, Norman University of Oklahoma Press, 1956, s. 79.

sebetler kurulacağına ilahi bir işaret olduğunu söylemiştir. Paullin adında bir Amerikalı tarihçinin 1912 yılında yayınlanmış eserinde kayıtlı bulunan bu olay gerçek veya hayal mahsülü olabilir. Ancak, Osmanlı padişahına atfedilen kehanet bir buçuk asır sonra, II. Dünya Savaşı ardında gerçekleşmiş, Türk ve Amerikan milletleri Sovyet tehdidine karşı NATO'da müttefik olmuşlardır. Bununla beraber, coğrafi bakımdan birbirinden uzak Türk ve Amerikan milletleri arasında uzun müddet soğukluk, hatta düşmanlık hüküm sürmüştür. Buna sebep Ermenilerin Amerika'da yürüttükleri Türk aleyhtarı propaganda-dır. Onları destekleyenler de Amerikalı misyonerlerdir. Burada sizlere Amerika'da Türk aleyhtarı Ermeni propagandasının nasıl başladığı ve ne gibi neticeler doğurduğunu, zamanın imkan verdiği nisbette, açıklamaya çalışacağım.

Amerikalıların Türklerle ilişkileri 1780 yıllarına kadar geriye gider, Türkiye'de ilk Amerikan ticaret şirketi 1811'de İzmir'de kuruldu-ğu gibi, iki Amerikalı misyoner de 1820 yılında aynı şehre gelmişlerdir. Sayıları XIX. asır devamınca artan Amerikan misyonerler müslümanlar arasında din propagandasına giriştilerse de başarı sağlayamadılar. Bunun üzerine Ortodoks Rumlar ve Gregoryen Ermenileri protestanlığa kazandırmak yolunu tuttular. Ancak, Osmanlı tebaası Rumlar kiliselerine bağlı olduklarından misyonerlerin tesirinde kalmamışlar, fakat milli şuurları yeni uyanmaya başlayan Ermeniler, Amerika Birleşik Devletleri'nin himayesini elde etmek maksadıyla, protestan propagandasına duyarlılık göstermişlerdir. Böylece, "American Board" misyoner teşkilatı, 1914 yılına doğru, bugünkü Türkiye sınırları içinde 426 okul ve 9 hastane açmış bulunuyordu ki, bu eğitim ve sağlık kurumlarının çoğu Ermenilerin dağınık halde yaşadıkları Orta ve Doğu Anadolu'da çalışmalarını sürdürüyordu.

Amerikan misyoner okullarında İngilizce öğrenen Ermenilerden bazıları A.B.D.'ne giderek orada yerleştiler. 1890'larda, Hınçak ve Taşnak ihtilalci derneklerin kışkırtması sonunda vukubulan Ermeni ayaklanmalarının bastırılması ardından Ermenilerin Amerika'ya göçü hızlandı. Bunlar yeni vatanlarında Türkiye aleyhine propaganda yapıyorlar, Türklerin gaddar ve kan dökücü bir millet olduğuna dünyada olup bitenlerden habersiz Amerikalıları inandırıyorlardı. Ermeni dos-

tu misyonerlerin yabancı tanıklığını da sağlayan Türk düşmanları gerçeğe ilgisi bulunmayan "Müthiş Türk" tipini Amerika'da yarattılar. Bu tip korkunç ve vahşi bir yaratıktı.

Osmanlı hükümeti Amerika'da Türk aleyhtarını Ermeni propagandasına karşı gereken tedbiri aldı ve 1867'de açılmış olan Washington elçiliğine Ali Ferruh Bey'i tayin etti. Yeni Osmanlı elçisi gençti ve Fransızca'dan başka İngilizce biliyordu. Ali Ferruh Bey 1898 Martı'nda Amerika'ya vardı. Kısa zamanda da basın mensuplarıyla dostluk ilişkileri kurdu. Onlara Ermeni meselesinin gerçek yüzünü anlattı. Ali Ferruh Bey'in çalışmaları neticesinde Washington Post gazetesi başyazarı Mr. Richard 1899 Martı'nda "Fesatçı Cemiyeti" başlıklı bir makale yazmış ve bu makale bir çok Amerikan gazetesinde basılmıştır. Rahmetli Fuat Ezgü'nün 26 Nisan 1947 günkü Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı bir yazıda Türkçe tercümesi bulunan makalede şöyle deniliyordu:

"Ermenilerin hıristiyan olduklarından dolayı zulme uğradıklarına inanmak artık kabil değildir. Buna da son derece eminiz ki Ermeniler Osmanlı hükümeti tarafından daima inayet ve atıfetlere mazhar olagelmışlerdir. Resmi ve gayrresmi memuriyetler istisnasız onlara açıktır. Ermenilerin, gütya, Osmanlı padişahı tarafından eziyet ve cefaya duçar edildiklerine inanacaklar ancak ya cahil veya hasta adamlardır... Şunu bilmeliyiz ki Ermeniler cezaya çarpıldılarsa hıristiyanlıklarından değil, isyan hareketlerinden ve kanuna karşı gelmelerinden dolayıdır. Türkler mezhep kavgalarında bulunmazlar ve asla etmediler. Şuna da tamamiyle eminiz ki, misyonerler Ermenileri haliyle bırakılırsa bu bapta hiç bir mesele zuhur etmez. Bunları bildiğiniz cihetle, Ermeni komitesiyle asla münasebetleri olmamasını okuyucularımıza tavsiye ederiz."

1. Dünya Savaşı'nın çıkışı Amerika'da Ermeni propagandasını artırdı. Ermenilerin sayısı da çoğalmıştı. Gerçekten, 1914'e kadar 60.000'i aşkın Ermeni Türkiye'den A.B.D.'ye göç etmişti. Az sonra, İngiltere ve müttefiklerine karşı Almanya tarafında savaşa katılan Osmanlı Devleti Rusya ile Kafkas cephesinde harbe tutuştu. Ruslarla anlaşarak Türk ordusuna cephe gerisinden saldıran Ermeni çetelerin yıkıcı faaliyetlerini önlemek gayesiyle, Osmanlı hükümeti Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri güney vilayetlerine nakletmek kararı aldı.

Bu kararın 1914-15 kışında uygulanışı sırasında bir takım uygunsuzluklar vukubuldu. Ancak, hükümetin Ermeniler aleyhine herhangi bir tertibi kesinlikle yoktu. Tehcir esnasında eşkiyanın baskınları sonunda can ve mal kaybına uğrayan Ermenilere yardım maksadıyla New York'da 1915 Eylülünde "American Committee for Armenian and Syrian Relief" teşkilatı kuruldu. Ermeniler lehine yoğun propaganda yapılarak külliyetli miktarda para toplandı.

A.B.D.'nin Almanya'ya harp ilan etmesinden sonra, 20 Nisan 1917'de Osmanlı Devleti A.B.D. ile siyasi ilişkilerini kesmiştir. Bu durumu fırsat bilen Ermeniler Amerika'nın Türkiye'ye savaş açması için faaliyet gösterdiler ve hatta Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'u kendi taraflarına çektiler. Fakat, Osmanlı ülkelerinde çalışmalarını sürdürmek isteyen misyonerler ve iş adamlarının ağırlıklarını koymaları sebebiyle Amerikan hükümeti Türkiye'ye savaş ilanına yanaşmadı.

Almanya ve müttefiklerinin yenilmesi üzerine, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekildi. Ermeniler Doğu Anadolu'da bağımsız Ermenistan kurmak hayaline kapılmışlardı. 1915 yılında San Francisco fuarında Osmanlı yüksek komiserliği yaptığı halde tebaası olduğu devlete ihanet eden Vahan Kardaşyan adlı Ermeni avukat, A.B.D.'nin Berlin eski büyükelçisi James W. Gerard ile birlikte, 1919'da "American Committee for the Independence of Armenia" (Ermenistan Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi)'ni kurmuştu. Bu dernek ülke çapında propaganda faaliyetine koyuldu. Ermeniler lehine ve Türkler aleyhine geniş bir basın kampanyası açıldı. Ermeni taraftarları Kafkasya'nın bir parçasını, Doğu Anadolu'yu ve Çukurova'yı kaplayacak olan "Ermenistan" üzerinde A.B.D'nin manda kabul etmesi için Senato ve Temsilciler Meclisi'ne baskı yaptılar. Başkan Wilson Ermeni davasını destekliyordu. Ermenilerin nüfus durumunu ve sosyo-ekonomik şartları yerinde incelemek üzere, King-Crane Komisyonu'nu 1919 yazında Orta Doğu'ya, General Harbord Heyeti'ni de aynı yılın sonbaharında Doğu Anadolu'ya gönderdi. King-Crane Komisyonu dönüşünde hazırladığı raporda Amerikan mandası altında Ermeni devleti kurulmasını tavsiye ettiyse de, Harbord Ermenistan mandasının kabulü A.B.D'ne beş yılda 750

milyon dolara mal olacağını bildirdi. Bunun üzerine Senato Wilson'un ısrarına rağmen, Ermeni mandası teklifini 1 Haziran 1920'de reddetti.

Bu başarısızlık Ermenileri yıldırmadı. Osmanlı Devleti'ni parçalayan Sevres Andlaşması 1920 Ağustosunda imzalanmıştı. Onlar, Bolşevik İhtilâli'nden sonra, 1918 Mayısında, Kafkasya'da kurulan Ermeni Cumhuriyeti'nin Türkiye ile sınırlarını tesbit etmek görevini Başkan Wilson'dan dilediler. Wilson bu görevi üstlendi ve söz konusu sınırı gösteren haritayı o yılın Kasımında çizdi. Lakin, Anadolu'da durum tamamiyle değişmişti. Türkler Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele'yi başlatmışlar, Sevres Andlaşması'nı tanımadıkları gibi, Ermeni Cumhuriyeti'nin kuvvetlerini bozguna uğratarak Ermenilere 2 Aralık 1920'de Gümrü Andlaşması'nı kabul ettirmişlerdi. Daha sonra Türkler, Batı Anadolu'da bağımsız bir Türk devletinin varlığını, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lausanne Andlaşması ile savaş galiplerine tanıtmışlardı.

Amerikan hükümeti yeni şartlara uymasını bildi. Lausanne Barış Konferansı'na "gözlemciler" göndererek, 6 Ağustos 1923'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile bir dostluk ve ticaret anlaşması imzalandı. Bunda Ermenilerden söz edilmiyordu.

Lausanne Andlaşması Amerika'da Ermeni taraftarı çevrelerde fırtına kopardı. Amerikan Hükümeti Ermenileri yüzüstü bırakmış olmakla itham edildi. Zaten, Gümrü Barışı'nun ertesi günü, yani 3 Aralık 1920'de Kafkasya'daki Ermeni Devleti'nin Sovyet Cumhuriyeti olduğu resmen açıklanmıştı. Bağımsız Ermenistan kurmak ümidini kaybeden Ermeniler, bundan sonra, faaliyetlerini Türk-Amerikan Andlaşması'nın Senato'da tasdik edilmesini engellemeye yönelttiler. Gerard ve Kardaşyan'ın başında bulunduğu dernek adını "American Committee Opposed to the Lausanne Treaty" (Lausanne Andlaşması'na Muhalif Amerikan Komitesi) şeklinde değiştirerek çalışmalarına hız verdi. Yayın faaliyeti artırıldı; tanınmış siyaset, iş ve din adamlarının adı geçen anlaşma aleyhinde görüşlerini toplayan broşürler bastırıldı ve çeşitli grupların Senato'ya protesto mektupları göndermeleri sağlandı.

Türk-A.B.D. andlaşmasının lehinde olan Amerikalılar da teşkilatlanarak karşı propagandada bulundular. Ancak, onlar Ermeni taraftarları kadar nüfuzlu kişiler değillerdi.

Andlaşma Amerikan Senatosu'na 1924 Martı'nda sunuldu. Fakat, gündeme alınması 1926 yılı sonuna kadar gecikti. Senato'da 18 Ocak 1927'de yapılan oylamada 34 aleyhte ve 50 lehte oy kullanıldı. Ne var ki, Andlaşma'nın tasdiki için 2/3 çoğunluk gerekiyordu. Oylamada 6 oy eksik çıkmıştı. Bu yüzden Türk-A.B.D Andlaşması yürürlüğe girmedi.

Ermeni taraftarlarının zaferi yine de sonuçsuz kaldı. Çünkü, Amerikan Hükümeti 1923 Ekimi'nde Cumhuriyet ilan etmiş olan Türkiye ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini sürdürmek zorundaydı. Andlaşma'nın Senato'da tasdik olunmayışından bir ay sonra, 17 Şubat 1927'de Türk Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) ile İstanbul'daki Amerikan Diplomatik Temsilcisi Amiral Bristol arasında nota alıp veriş suretiyle iki devletin normal diplomatik ilişki kurması sağlandı.

A.B.D. Joseph C. Grew'u büyükelçilikle Türkiye'ye gönderdi. Ankara Hükümeti de, karşılık olarak Ahmet Muhtar Bey'i Washington'a atadı. Türk Büyükelçisi'nin New York yoluyla Washington'a gelişi olaylı geçti. Ermenilerin suikast tehdidinde bulunması üzerine, sıkı emniyet tedbirleri altında seyahat eden Muhtar Bey, Cumhurbaşkanı Calvin Coolidge'e itimat mektubunu 5 Aralık 1927'de sundu.

Muhtar Bey, 1934 Mayıs'ına kadar süren elçiliğine, Atatürk'ün ülkesinde giriştiği inkılâp hamlelerini Amerikalılara tanıtmaya çaba gösterdi. Amerika'da Türk düşmanlarının sesi iyice kısılmıştı. Ermenilerin teşvikiyle Metro-Goldwym Mayer Şirketi tarafından çekimi kararlaştırılan Türkler aleyhindeki "Musa Dağında Kırk Gün" filminin gerçekleşmesi Muhtar Bey'in halefi Münir Ertegün'ün protestosu neticesinde önlendi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Komünizm tehlikesi karşısında Türk-Amerikan dostluğunun pekiştirildiği yıllarda, A.B.D.'de Ermeni propagandası tamamiyle tesirsiz kalmıştır. Hatta 1950'de çok partili demokratik rejimin Türkiye'de kuruluşu ve Kore Savaşı'nda Türk Tu-

gayının gösterdiği kahramanlık Amerika'da Türkler lehine sempati yaratmıştır. Bu yıllarda Ermenilerin ufak bir azınlığı Amerikan basını ve üniversitelerinde Türk düşmanlığını yaşatmaya çalışıyordu.

1960'larda Kıbrıs Bunalımı patlak verince, artık tarihe intikal ettiği sanılan Ermeni Meselesi yeniden alevlendi. Hitler'in Yahudilere yaptığı "genocide"den önce, Türklerin Ermenileri "soykırımı"na uğrattığı iddia ediliyordu. Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu ve Yardımcısınının 27 Ocak 1973 gecesi A.B.D'nin Santa Barbara şehrinde yaşlı bir ermeni tarafından öldürülmesiyle, Türk diplomat ve resmi kişilerini hedef alan amansız bir terör başlatıldı. Ermeni terörü, çoğu Filistin kamplarında eğitilen militanların eseridir. Ne yazık ki, bir kısım basın ve yayın kurumlarının desteklediği Ermeni propagandası Amerikan halk efkârında etkili olmaktadır. Tarihi gerçekleri ortaya koymak suretiyle Ermeni propagandasını tesirsiz kılmak Türk ilim adamları ve tanıtma uzmanlarının görevidir. Bu görev güçtür, fakat başarılması imkansız değildir.

EK : 1

SAVAŞ GÜNLÜĞÜ

MLB : JJT

WAR DIARY

CONFIDENTIAL

WEDNESDAY, 15 December, 1920.

Miss Gillespie of the Near East Relief Committee, who has been on duty in Trebizond for some time, and is now here on leave, came to report regarding conditions in Trebizond and surrounding district. She states that they are on very friendly relations with all the different authorities and with the different races, except that the Director of the Unit, Dr. Newton, generally antagonizes people and recently has retaliates against the Turkish authorities because they have levied duty on Near East Relief supplies. I told her that this would be corrected and

Dr. Newton would be directed not to use such measures on his own responsibility. She further stated that they send a truck about once every month over the mountains to Gumushkhane and that very recently a train of 120 camels arrived with merchandise from the interior. She asked about returning to Trebizond and I told her that I saw no reason why she should not return and I felt it would be a very good thing if she did.

In the afternoon Mr. Fox of the Near East Relief Committee, who was in Kars when that place was taken by the Turks and afterwards in Alexandropol, and left there to return on 2 of December, came to report his experiences. He had made the acquaintance of Kiazim Karabekir Pacha who is the Commander of the Turkish forces in Eastern Anatolia and was in command of those forces that took Kars and advanced an Alexandropol. I asked him particularly in regard to the Armenians having been the aggressors in that territory around Kars. He stated that it was a fact. The Armenians had attacked the Turks and in many places had driven the Turks away from the villages and confiscated their cattle and confiscated their property. They made an attack on Olti, which has followed by the Turkish advance. The Turks first took Olti and Sarkamish and then demanded negotiations for a peace, but the Armenians replied, as they had always before that they would never make peace until they had captured Sivas. The Turks then advanced and took Kars with practically no opposition whatever. The Turks marched into Kars and the Armenians ran away without firing a shot except from two or three places on the hill in the beginning and this firing soon ceased. Many of the Armenians threw away their guns, stripped off their uniforms and hid in houses, especially in the Near East Relief Orphanages and hospitals, under the beds and even in the beds in the hospitals with the children. The Turks were very badly clothed and therefore every Armenian soldier they captured they stripped and took the clothes for themselves. There were no massacres except certain Armenians were killed and this was reported to be for crimes committed.

Mr. Fox said he was thoroughly disgusted with the Armenians because they ran away and did not fight to protect their women and

children, For a week or ten days trains at the railway station had been crowded with women and children trying to leave Kars and when he asked the General Commanding why these women and children were not allowed to leave, the General stated that he had strict orders not to allow them to leave because if the women and children left the soldiers would lose heart and not fight. However, Mr. Fox stated, when the time came the soldiers not only did not fight to protect the women and children, but trend to take their pieces on the train and get away. Mr. Fox stated that Mr. Yarrow, who is one of the finest men he has ever been with, is thoroughly disgusted with the Armenians; after many years of labor amongst them trying to better their condition. Mr. Fox stated that Mr. Yarrow now intended to go ahead and help not only the Armenians but the Turks, and Relief Committee had already sent a train-load of clothing and stores to Erzurum for the Turkish orphans there. He said that Mr. Yarrow intended to go ahead and to this because he thought it was right, and if his people at home did not like it they could get somebody also to do the work.

I called Mr. Fox's attention on the fact that he seemed to be decidedly pro-Turk and he replied that anybody would be after working with the Armenians as he had for over a year and then see how they behaved in the fighting with the Turks; and still further when one realized that liars and thieves the Armenians really are, I asked him particularly if the Armenians are really Bolshevik, or only being dominated by the Bolsheviks, and he replied that they are really Bolshevik. It was while peace negotiations were going on at Alexandropol that the Armenians there turned Bolshevik and attempted to confiscate the Near East Relief supplies. Mr. Yarravu appealed to Kiazim Karabekir Pacha for protection and Kiazim Karabekir Pacha furnished protection and guaranteed the transport of all the supplies to Kars. Still further, Mr. Fox, in reply to a direct question, stated that there is no doubt there is an accord between the Turkish forces and the Bolsheviks, but that the Turks are in no way Bolshevik. He said that in talking to the Turks about their being Bolshevik they said "There is no question of our turning Bolshevik because we have always been Bolshevik; we have never had any capitalists in Turkey".

I returned the call of General Charpy the new French Commander of the French forces in Constantinople. I had a short conversation with him, which was on commonplace subjects and nothing of importance was brought out during the conversation.

EK : 2

SAVAŞ GÜNLÜĞÜ

MLB : JJT

WAR DIARY

CONFIDENTIAL

THURSDAY, 3 May, 1921.

In the forenoon Mr. C. T. White of the Near East Relief Committee, who has recently returned from Kars, called by appointment. He, with seven other Near East Relief workers, proceeded from Kars to Trebizond via Erzeroum and over the trail to Trebizond. They traveled by train from Kars to Erzeroum, except at one place where there is a break between the broad gauge and the narrow gauge railroad which they covered by carriage. They were given vesicas by Kiazim Kara Bekir Pacha, the Military Commander in Eastern Anatolia. These vesicas were very liberal and special and therefore the party had no trouble about on the contrary, were received everywhere most courteously and they and their baggage were always carefully guarded by gendarmes which were detailed to accompany their caravan.

Some time previous to the departure of the Near East Relief from Kars, 5 of April last, the military authorities informed the Near East Relief workers that they must close up their business and leave by a certain date. They were also informed that Kars would be closed to all civilians after that date, and would be made a military town. At the same time the Turkish military forces were preparing to establish defensive points along the frontier between Kars and Erivan and Kars

and Batoum and after a certain time no one was to be allowed to pass through those lines into Turkish territory and anyone that went out of these lines would not be allowed to return. It was Mr. White's opinion that these defensive points were being established by the Turks against the Bolsheviks, on the belief that the Bolsheviks would try to extend their control into Turkey and that the Turks had made up their minds to resist any such extension of Bolshevism into Turkey.

When questioned carefully in regard to the treatment of the Armenians by the Turks after they had occupied Kars, Mr. White stated that he did not know of any massacres and did not believe there had been any, except in the case of two villages where some Turkish officers had been killed by the Armenians and in retaliation the Turks had wiped out these villages and though he was not certain, he had no doubt the people in the villages were wiped out.

In one other case he believes that about 30 Armenians were shot in Kars just after the occupation by the Turks. I asked Mr. White what he thought of the statement made by Mr. McCallum of the Near East Relief in a telegram to the United States stating that 80,000 Armenians had been massacred by the Turks. Mr. White did not reply to this question, but at first exclaimed "Yes, I have talked with Mr. McCallum in regard to that", Mr. White had already answered this question by stating that there had been no wholesale massacres by the Turks. There was no doubt in my mind that Mr. White was embarrassed to find such a statement had been telegraphed to the United States. Mr. White was very emphatic in stating that the Turks had treated him and his party most courteously during their long trip. He ascribed a great deal of this to the fact that he spoke Turkish and understood the Turkish people.

I was very much struck with the frankness and manner of Mr. White. He is the type of man that should be utilized in American relief work in this part of the world. He is the son of a missionary but has the narrow-minded ideas of the older missionary.